УДК 811.161.2’276.6:070

Шелепкова І.М.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОПОМОГОЮ АНАЛІЗУ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ РІЗНИХ ТИПІВ

Анотація. Сьогодні в економічній термінології української мови відбувається зміна значень слів, переосмислення, нарощування нової семантики – усе це, разом з утворенням нових слів, значно розширює і збагачує словник мови, підсилює його потенціал.

Оскільки економіка в сучасному суспільстві посідає одне з провідних місць за ступенем значущості для розвитку суспільства, термінологія цієї сфери розвивається швидкими темпами, роблячи істотний вплив на термінологічну систему української мови в цілому.

Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що підготовка якісного двомовного словника української економічної термінології, орієнтованого на тих, хто вивчає українську мову як нерідну, передбачає не тільки збір фактичного матеріалу та пошук найбільш вдалого перекладу для того чи іншого терміна, а й опору на чітку теоретичну концепцію створюваної лексикографії, в якій були б враховані новітні досягнення загальної та навчальної двомовної лексикографії, а також новітні досягнення термінознавства та термінографії.

Принципово важливими завданнями навчального словника сучасної української економічної термінології, на наш погляд, є не тільки досить повне і адекватне відображення спеціальних номінацій, актуальних для сучасної української економічної термінології, а також подання інформації про можливості перекладу відповідних термінів іноземною мовою, відомостей про граматичні та стилістичні характеристики, особливості споживання в контексті та національно-культурна специфіка на позначення реалій.

Ключові слова: термін, термінологія, навчальний словник, термінологічний словник, галузевий словник, сучасна українська економічна термінологія.

Shelepkova Inna

Kharkiv National University of Economics named Simon Kuznets

DETERMINATION OF THE BORDERS OF ECONOMIC TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE WITH THE HELP OF ANALYSIS OF THE DIVISIONS OF DIFFERENT TYPES

Summary. Today, in the economic terminology of the Ukrainian language there is a change in the meanings of words, a rethinking, an increase in new semantics – all this, together with the formation of new words, greatly expands and enriches the vocabulary of the language, enhances its potential.

As the economy in modern society occupies one of the leading places in the degree of importance for the development of society, the terminology of this sphere is developing rapidly, making a significant impact on the terminological system of the Ukrainian language as a whole.

Our studies allow us to argue that the preparation of a high-quality bilingual dictionary of Ukrainian economic terminology, targeting those who study Ukrainian as a non-native language, involves not only collecting factual material and finding the most successful translation for a particular term, but also relying on a clear theoretical concept created lexicography, which would take into account the latest achievements of general and educational bilingual lexicography, as well as the latest achievements of terminology and terminology.

The current international situation is characterized by steady growth and development of economic and scientific relations between different countries, and the study of the terminology of the market economy of the Ukrainian language is gaining increasing importance. In order to use language as an effective means of international communication and cooperation, first and foremost; you need to start with the study of the basic language of your profession.

The analysis of the term system of the market economy of the Ukrainian language confirmed that the studied terminology is enriched by the terminologization of words of the literary language, as well as by borrowing terms from other methods, the process of interpenetration of modern terminological systems is taking place.

The main tasks of the educational dictionary of modern Ukrainian economic terminology, in our opinion, are not only a fairly complete and adequate reflection of special nominations relevant to modern Ukrainian economic terminology, as well as providing information about the possibility of translating relevant terms in foreign language, information about grammar and information , peculiarities of consumption in context and national and cultural specificity for the designation of realities.

Keywords: term, terminology, educational dictionary, terminology dictionary, industry dictionary, modern Ukrainian economic terminology.

Постановка проблеми. На сьогодні збільшується значущість міжнародного спілкування і важливість вдосконалення соціальних форм взаємодії. При цьому в сучасному світі спостерігається зміцнення впливу України і підвищення інтересу до вивчення української мови за професійним

спрямуванням. Це стосується багатьох країн, що розширюють політичне, економічне і культурне співробітництво з Україною.

І все це, безсумнівно, впливає на вибір української мови за професійним спрямуванням як предмета викладання у вишах і вимагає підвищеної уваги як до загальних питань просування української мови за професійним спрямуванням у сучасному багатомовному світі, так і до більш конкретних питань, пов'язаних з проблемами навчання української мови студентів-іноземців і підготовкою відповідної навчальної літератури, у тому числі різних словників і навчальних посібників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що термінологія вже давно стала об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Виноградов, Дмитро Лотте, Микола Баскаков, Олена Земська), так і українських (Ірина Кочан [2], Таміла Панько [3], Любов Струганець [4]) дослідників. На думку Олександри Суперанської [5] та Валерія Даниленка [1], термінологія сучасності – це штучно формований лексичний пласт, кожна одиниця якого має певні обмеження для вживання і оптимальні умови для існування і розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання складання галузевих словників різних типів (зокрема перекладних і тлумачних) обговорюється у працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених, оскільки пов'язане з такими проблемами, як визначення поняття «термін» та його місце в системі мови, особливості формування терміносистем, що належать різним мовам.

Сучасна термінологія в Україні має певні доробки (І. Кочан, А. Крижанівська, Т. Панько, Л. Полюга, Л. Симоненко, Н. Цимбал та інші), засвідчені укладанням і виданням різноманітних галузевих словників.

Останніми роками проблемою укладання галузевих словників займалися С. Вискушенко, С. Головащук, І. Кудашев, С. Кулешов, В. Перебийніс, С. Радзієвська, К. Селіверстова, Т. Сангова, В. Ярошевська та інші; питання терміносистеми й відбору термінів при укладанні словників

досліджували Є. Белан, Я. Войтович, О. Кучеренко, Л. Симоненко, Б. Шуневич та інші науковці.

Метою статті є визначення меж економічної термінології української мови за допомогою аналізу галузевих словників різних типів. Оскільки економіка в сучасному суспільстві посідає одне з провідних місць за ступенем значущості для розвитку суспільства, термінологія цієї сфери розвивається швидкими темпами, роблячи істотний вплив на термінологічну систему української мови в цілому.

Сьогодні в економічній термінології української мови відбувається зміна значень слів, переосмислення, нарощування нової семантики – усе це, разом з утворенням нових слів, значно розширює і збагачує словник мови, підсилює його потенціал.

Виклад основного матеріалу. Серед багатьох проблем сучасної української лінгвістики гострою бачиться проблема економічної термінології, яка почала формуватися ще в період Київської Русі з розвитком торговельних відносин, пройшовши шлях від понять ремесел, цехових майстерень до одиниць сучасних міжнародних торговельних відносин.

Із другої половини XIX ст. з'являються перші наукові розвідки, автори яких здійснюють спроби сформулювати основні правила укладання галузевих словників (І. Верхратський «Знадоби до словаря южноруского» (1877); Л. Падалки «Українська службова термінологія й зразки службових папер» (1918)).

Часом відродження української культури переважна більшість дослідників називають 20-30 роки XX ст., бо саме тоді починається бурхливий розвиток української термінографії.

Першою серйозною суто галузевою працею став «Словник економічної термінології (проєкт)» Г. Кривченка та В. Ігнатовича (1930), де економічні терміни подаються за алфавітним принципом, використовуються пояснювальні ремарки, реєструються як терміни-однослови, так і словосполучення, а також «Словник ділової мови. Термінологія та

фразеологія. (Проєкт)», який уклали М. Дорошенко, М. Станіславський, В. Страшкевич.

Лексикографічні праці періоду 50 – 60-х років XX ст. сприяли уніфікації тогочасної термінології. У 1965 році виходить «Російсько-український словник соціально-економічної лексики» С. А. Воробйової та Т. К. Молодід (1965). Оскільки українська мова на той час функціонувала з обмеженнями (в освітніх закладах і державних установах переважала мова російська), словник подає переклад іншомовних лексем без власне українських відповідників; натомість перевага надається вживанню інтернаціональних та російських одиниць.

Поряд з великою кількістю перекладних словників наприкінці XX – на початку XXI ст. було видано й низку тлумачних економічних словників, таких, наприклад, як «Економічний словник-довідник» за редакцією доктора економічних наук С.В. Мочерного (1995).

Однією з найбільш ґрунтовних праць у цей час є виданий 1994 р. Комітетом наукової термінології та Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України «Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки».

Валерій Едуардович Коломойцев створює «Універсальний словник економічних термінів: інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво» (2000).

2002 року виходить друком четверте видання «Фінансового словника» Анатолія Григоровича Загороднього, Геннадія Леонідовича Вознюка та Тамари Степанівни Смовженко, що містить визначення й тлумачення понад 5000 понять і термінів, які охоплюють такі теми: фінансова система держави, місцеві фінанси, фінанси підприємств, фінансування і кредитування підприємницької діяльності, цінні папери і фондовий ринок, страхування, податки, грошовий обіг, фінансове планування, фінансовий облік і звітність, аналіз фінансового стану підприємств, фінансовий менеджмент, міжнародні фінанси та інші.

Найбільшим за обсягом охоплених термінів і за детальністю тлумачення понять є цикл наукових праць «Економічна енциклопедія» у трьох томах (2000 – 2002) та «Економічний енциклопедичний словник» у двох томах (2005 – 2006). У виданнях максимально точно подано характеристику економічних категорій, понять, теорій та концепцій економічної науки, законів і закономірностей розвитку економіки, оцінку внеску видатних вчених та практиків економістів у процеси наукового пізнання і суспільних трансформацій. Матеріали логічно структуровані, зокрема, за напрямами наукового економічного знання та сферами і складовими реальних економічних відносин.

Найбільшою за обсягом охоплених термінів і за детальністю тлумачення є тритомна «Економічна енциклопедія» (2000–2002), яка налічує понад 7 тисяч словникових статей. Новим позитивним елементом є трактування в ній значної кількості економічних явищ у зв'язку з перспективами їх розвитку в Україні.

Однією з найбільш ґрунтовних праць у цей час є виданий 1994 р. Комітетом наукової термінології та Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України «Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки».

За редакцією Франца Бутинця, Мечислава Добії та інших у 2004 році виходить «Словник обліково-економічних термінів: українська, англійська, болгарська, польська, російська», де подано переклад понад 1500 термінів п'ятьма мовами.

На сьогодні одним із найповніших німецько-українських словників з економічної тематики є «Новий великий німецько-український економічний словник» Миколи Сивака, який вийшов друком 2008 року і у якому наведено терміни та термінологічні словосполучення, що охоплюють різні галузі економіки (як теоретичної, так і прикладної), а також різні галузі фінансів та банківської справи (бюджет, кредитна справа, податкова система, цінні папери, статистика, страхування), міжнародні економічні та валютні

відносини, діловодство, організація виробництва тощо. До словника також включено лексику, що вживається в ділових перемовинах та діловій кореспонденції.

Серед значної кількості галузевих економічних праць найбільш ґрунтовними перекладними словниками, що характеризуються чіткістю й унормованістю словникових статей, сприяють систематизації та стандартизації економічної термінології, правильному, свідомому використанню галузевих термінологічних одиниць, є «Українсько-російський і російсько-український словник: Сфера ділового і професійного спілкування» Віктора Михайловича Бріцина та Олександра Онисимовича Тараненка, що вийшов друком у Києві 2011 року.

Словник містить актуальну лексику української і російської мов, що стосується офіційно-ділової, юридичної, дипломатичної, економічної, комерційно-фінансової та деяких суміжних з ними сфер спілкування.

У словнику подано як власне термінологічну лексику, так і загальновживані слова, сталі фразеологічні та синтаксичні звороти, що функціонують у мові зазначених галузей і необхідні для ділових контактів, ведення ділової документації, листування, роботи з нормативно-правовими актами та поточною юридичною документацією, для сучасної економічної, комерційної та банківсько-фінансової діяльності, бухгалтерської справи тощо.

Роман Яковенко є автором дидактичного довідника «Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики» (2015 р.), де застосовує дидактичні технології, спрямовані на паралельну ефективність практичного використання економічних та лінгвістичних знань.

У 2016 році виходить довідковий посібник Олександра Горпинича «Тлумачний українсько-англійський словник економічних термінів і термінологічних словосполучень», де подано впорядкований перелік мовних одиниць (економічних термінів і словосполучень) українською та

англійською мовами, розкрито їх значення, а також етимологію (джерело походження) запозичених назв.

На сьогодні, ми зустрічаємо й дисертаційні роботи, присвячені таким питанням, як:

– закономірності формування та сучасного розвитку термінології ринкових відносин (Ольга Покровська);

– характеристика структурно-семантичних параметрів аналітичних номінацій економічної терміносистеми української мови (Оксана Чуєшкова);

– дослідження новітньої економічної термінолексики у плані комунікативно-стилістичного функціонування в текстах періодичних видань (Галина Чорновол).

Незважаючи на низку праць про економічну термінологію, сьогодні потребують свого дослідження такі аспекти у вивченні економічної термінології, як:

– висвітлення питань формування української економічної термінології;

– з'ясування шляхів появи економічних термінів у термінологічній системі;

– визначення фонду економічної термінології та її місця у словниковому складі;

– розмежування економічного терміна і загальновживаного слова;

– диференціювання термінів за ступенем семантичної цілісності;

– дослідження й системний аналіз економічних термінів у динаміці.

І, як бачиться, важливими серед них є висвітлення явищ сталих і явищ, що є виявом зрушень і змін, та особливостей розвитку в контексті загальнотермінологічному.

Маємо добрі початки у працях Ірини Кочан, присвячених динаміці і кодифікації термінів із міжнародними компонентами в сучасній українській мові) [2] і Любові Струганець, присвячених динаміці лексичних норм української літературної мови ХХ століття) [4], це добрі, але все ще тільки

початки. Важливість означеного дослідження бачиться й у зв'язку з визначенням перспектив розвитку української економічної терміносистеми.

Метою подальшої роботи фахівців є типологія економічних термінів; уніфікація економічної термінології; виявлення найбільш уживаних основоположних ключових термінів даної терміносистеми, а також утворених від них вузькоспеціальних економічних термінів для ефективного навчання студентів-економістів.

У зв'язку з цим основними завданнями є:

– ретельне вивчення стану економічної термінології на рівні мовної системи і аналіз особливостей її функціонування в реальному професійному спілкуванні, а також між студентами у повсякденному житті;

– розробка універсальних критеріїв відбору спеціальної лексики для складання економічного термінологічного словника, орієнтованого на студентів економічних спеціальностей;

– визначення меж економічної термінології за допомогою аналізу авторитетних словників і навчальних посібників із економіки і виділення основних понятійних полів;

– виділення найбільш частотних і ключових термінів, а також утворених від них вузькоспеціальних економічних термінів на основі аналізу вказаних матеріалів у межах даної термінології;

– вибір/добір російськомовних еквівалентів україномовним економічним термінам для складання статей словника-мінімуму на основі зіставлення двох корпусів професійних текстів;

– визначення меж вибраної термінології за допомогою проведення роботи із відбору економічних термінів відповідно до понятійних полів, виділених на основі сучасних авторитетних навчальних посібників із економіки, що використовуються провідними вищими навчальними закладами при навчанні студентів як в Україні, так і за її межами.

Українська економічна термінологія пройшла тривалий шлях історичного розвитку і в даний час являє собою значну за обсягом і досить

різноманітну за особливостями складових її одиниць підсистему української лексики. Незважаючи на те, що значна частина економічних термінів, представлених в сучасній українській мові, відноситься до розряду іншомовних запозичень, але у той же час багато зі спеціальних номінацій української економічної термінології мають національно-культурну своєрідність.

Зазначена обставина значно ускладнює вивчення української економічної термінології іноземними студентами.

Висновки і пропозиції. Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що підготовка якісного двомовного словника української економічної термінології, орієнтованого на тих, хто вивчає українську мову як нерідну, передбачає не тільки збір фактичного матеріалу та пошук найбільш вдалого перекладу для того чи іншого терміна, а й опору на чітку теоретичну концепцію створюваної лексикографії, в якій були б враховані новітні досягнення загальної та навчальної двомовної лексикографії, а також новітні досягнення термінознавства та термінографії.

Принципово важливими завданнями навчального словника сучасної української економічної термінології, на наш погляд, є не тільки досить повне і адекватне відображення спеціальних номінацій, актуальних для сучасної української економічної термінології, а також подання інформації про можливості перекладу відповідних термінів іноземною мовою, відомостей про граматичні та стилістичні характеристики, особливості споживання в контексті та національно-культурна специфіка на позначення реалій.

Список літератури:

1. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М. : Наука, 1977. 246 с.

2. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Л. : Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 520 с.

3. Панько Т.І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.

4. Струганець Л. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі української літературної мови ХХ ст. Тернопіль, 2002. 352 с.

5. Суперанская А.В. и др. Общая терминология. Вопросы теории. М. : ЛИБРОКОМ, 2012. 248 с.

References:

1. Danilenko V.P. (1977). Russkaya terminologiya : opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology: experience of linguistic description]. M. : Nauka, 1977. 247 s. (in Russian)

2. Kochan I.M. (2004). Dynamika i kodyfikatsiya terminiv z mizhnarodnymy komponentamy v suchasniy ukrayins′kiy movi [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]. L. : Vyd-yy tsentr LNU im. Ivana Franka, 2004. 520 s. (in Ukrainian)

3. Pan′ko T.I. (1979). Vid termina do systemy [From term to system]. L′viv : Vyshcha shkola. Vyd-vo pry L′vivs′komu universyteti, 1979. 146 s. (in Ukrainian)

4. Struhanets′ L. (2002). Dynamichni protsesy v leksyko-semantychniy systemi ukrayins′koyi literaturnoyi movy XX st. [Dynamic processes in the lexical-semantic system of the Ukrainian literary language of the XX century]. Ternopil′, 2002. 352 s. (in Ukrainian)

5. Superanskaya A.V. i dr. (2012)/ Obshchaya terminologiya. Voprosy teorii [General terminology. Theory questions]. M. : LIBROKOM, 2012. 248 s. (in Russian)